

NICHOLAS CARR:**Nebezpečná mēlčina: Jak internet mēní nāš mozek.
Analýza stavu lidské psychiky v době digitální**

Praha: Dauphin 2017, 320 s.

Nicholas Carr (nar. 1959) je súčasný americký autor, ktorý dlhodobo skúma vplyv moderných komunikačných technológií na človeka. Z tejto oblasti napísal viacero odborných článkov a monografií. V českom preklade sú dostupné jeho dve monografie: *Skleněná klec: Automatizace a my* (2015) a *Nebezpečná mēlčina: Jak internet mēní nāš mozek. Analýza stavu lidské psychiky v době digitální* (2017). *Nebezpečná mēlčina* (v anglickom origináli *The Shallows*) je Carrova doteraz najúspešnejšia kniha, ktorá sa v roku 2011 dostala medzi finalistov Pulitzerovej ceny v kategórii literatúry faktu. Nie je to náhoda, lebo kniha na prvý pohľad zaujme aktuálnosťou, zrozumiteľným esejistickým štýlom a interdisciplinárnym vedeckým prístupom. Carr na skúmanie internetu ako súčasného média *par excellence* využíva poznatky z oblasti filozofie médií, kognitívnych vied a psychológie. Jeho cieľom je zistiť, k akým kognitívnym zmenám pod vplyvom internetu u človeka dochádza, ktoré sú pozitívne, a ktoré negatívne. Treba ešte povedať, že Carrova kniha nie je explicitne filozofická, ale implicitne určite filozofická je, lebo v nej prevládajú témy technologického determinizmu, kognitívnych zmien a pod., ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou filozofie médií (komunikácie) a filozofie mysle. Monografia má spolu desať kapitol, ktoré na seba logicky a myšlienkovy nadväzujú.

V prvej kapitole Carr pod vplyvom myšlienok Marshalla McLuhana, zdôrazňuje, že „médiá nie sú len informačnými kanálmi. Suplujú myšlienky, ale formujú aj proces myslenia. A to, čo mi internet zrejme spôsobuje, je ukrajovanie schopnosti sústrediť sa a rozjímať“ (s. 15). Autor sa zdôveruje s vlastnou skúsenosťou, že pod vplyvom internetu sa mu mení spôsob myslenia. A ako poznamenáva ďalej, nie je v tom sám. Carr cituje alebo parafrázuje viacerých autorov, ktorí sa priznávajú, že už nie sú schopní čítať dlhšie texty, napríklad román od L. N. Tolstého *Vojna a mier*. Dokonca Katherine Haylesová, učiteľka angličtiny a známa autorka mnohých kníh z oblasti literatúry a vedy, sa priznala, že už nemôže od študentov žiadať, aby prečítali knihu (s. 19). Tieto priznania alebo konštatovania sa môžu zdať prisilné, ale je pravdepodobné, že ani v našom akademickom prostredí nie je situácia lepšia.

Druhá kapitola je z hľadiska poznania vplyvu internetu na kognitívne schopnosti a nervovú sústavu človeka zásadná. Autor sa v nej odvoláva na viaceré výskumy z oblasti neurovedy, ktoré preukázali, že mozog sa pod vplyvom používania nových technológií mení. Mozog sa podľa Carra vyznačuje plasticitou (s. 48). Odvolávajúc sa na neurovedca Alvara Pascuala-Leona hovorí: „Plasticita je normálnym stavom nervovej sústavy a trvá celý život.“ Carr však dodáva: „Neuroplasticita nie je elasticita“ (s. 53). To znamená, že zmeny v nervovej sústave sa nedejú rýchle, ale postupne. Ak si teda vybudujeme isté

kognitívne návyky, nie je jednoduché ich hneď zmeniť. Autor sa v tejto kapitole opiera aj o úvahy niektorých filozofov. Cituje napríklad Friedricha Nietzscheho, ktorý pre slabnúci zrak začal písať na písacom stroji, čo mu zmenilo štýl myslenia (s. 31), lebo jeho myslenie sa muselo prispôbiť možnostiam písacieho stroja. Carr sa odvoláva aj na pozoruhodný postreh Williama Jamesa, ktorý pred vyše sto rokmi tvrdil, že nervové tkanivo je obdarené mimoriadne vysokým stupňom plasticity (s. 34). V podobnom kontexte spomína aj Reného Descarta, ktorý si myslel, že myšlienky môžu ovplyvňovať mozog alebo aspoň vyvolať fyzickú reakciu (s. 52).

V tretej kapitole autor predchádzajúce úvahy o neuroplasticite rozvíja v súvislosti s médiami a ich vplyvom na človeka: „Neuroplasticita je oným chýbajúcim článkom umožňujúcim porozumieť dopadu informačných médií a iných intelektuálnych technológií na rozvoj civilizácie a smerovanie vývoja ľudského vedomia na biologickej úrovni“ (s. 71). S Carrovým názorom možno súhlasiť, lebo to, čo bolo predtým opreté len o filozoficko-mediálnu reflexiu a skúsenosť, postavili výskumy z oblasti neuroplasticity na pevnejšie empirické základy. V tejto kapitole Carr rieši aj spor medzi technologickým determinizmom a inštrumentalizmom, v ktorom sa prikláňa na stranu determinizmu. Možno súhlasiť s názorom, že médiá alebo technológie nepôsobia len vtedy, keď ich aktuálne používame, ale majú, ako hovorí Jean Lohisse, „prerastajúci“ vplyv: „vytvárajú sociálne štruktúry, usmerňujú obrazotvornosť, podmieňujú chápanie sveta“ (Lohisse 2003, 167). Podobný názor zastával aj McLuhan, ktorý tvrdil, že „technológie nepôsobia na úrovni názorov a pojmov, ale stále a bez akéhokoľvek odporu menia vzájomný pomer jednotlivých zmyslov a modelov vnímania“ (McLuhan 2011, 32). Carr v tejto kapitole skúma vplyv troch médií na kognitívne schopnosti človeka: mechanických hodínok, máp a písma. Hodinky a mapy možno považovať za médiá v širšom slova zmysle. Obidva tieto technologické vynálezy mali nepochybne veľký vplyv na človeka a vyvolali uňho kognitívne zmeny, a to najmä posilnením predstáv o lineárnom čase a abstraktnom priestore. Presun od konkrétneho myslenia k symbolickému podporil aj vznik písma, a to najmä fonetického. Písmo podporovalo vizuálne vnímanie, štruktúru lineárne usporiadaných znakov, čo vyžadovalo výraznú mentálnu disciplínu: koncentráciu a pamäť. Písmo sa stalo významným externým pamäťovým zdrojom. Na počiatku jeho vývoja proti nemu viaceré výhrady aj Platón; sformuloval ich v dialógu *Faidros* a v *Siedmom liste*. Pri tomto výklade sa však Carr dopustil obsahovej chyby, lebo uviedol, že Sokrates napísal dialóg *Faidros* (s. 80). Je však možné, že ide aj o chybný preklad. Prekladová chyba alebo jednoducho len preklep sa totiž vyskytuje aj na strane 252, kde je v súvislosti s Williamom Jamesom uvedený rok 1982, čo je o jedno storočie viac ako spomínaný autor žil a pôsobil.

Vo štvrtej kapitole Carr stručne prechádza európskymi dejinami písma. Upozorňuje na zmenu čítania v stredoveku od čítania nahlas k tichému čítaniu. Súhlasíme s Carrovým názorom, že táto zmena začala posilňovať sebedomie a individualizmus: „Čítanie už nebolo predstavením, ale skôr prostriedkom osobného vzdelávania a zdokonaľovania“ (s. 89). Koncentrované tiché čítanie sa tak postupne stalo súčasťou myslenia európskeho človeka. Môžeme doplniť, že európska kultúra bola od antiky až po koniec 20. storočia vystavaná na lineárnom kóde písma.

V piatej kapitole Carr začína skúmať súčasné médium – internet. Carr podobne ako iní autori, napr. Jean Lohisse alebo Thomas Hylland Eriksen, tvrdí, že internet sa odlišuje od všetkých predchádzajúcich médií (tlač, ale aj rádio alebo televízia). Internet je podľa neho obojsmerný, a navyše táto obojsmernosť je veľmi rôzna: „Jedna jediná webová stránka môže obsahovať niekoľko častí textu, video alebo audiozáznam, reklamy...“ (s. 128). Inými slovami, internet je založený na sieťovej komunikácii často nesúvislých znakov (Gálik, Gáliková 2015, 8). Internet je multimédiom, ktoré na rozdiel od písma nepodporuje koncentráciu, ale skôr naopak, neustále vyrušovanie. Carr cituje Coryho Doctorowa a hovorí, že internet je „ekosystém rušivých technológií“ (s. 128). Tento záver považujeme za veľmi významný, keďže z hľadiska súčasného vzdelávania implikuje viacero vážnych rizík, napríklad neschopnosť dostatočnej koncentrácie, logického a abstraktného myslenia (Gálik 2017, 36).

V šiestej a siedmej kapitole sa autor zamýšľa nad osudom kníh v súčasnosti. Budú sa ešte čítať knihy v ére internetu? A ak áno, tak akým spôsobom? Carr v nadväznosti na McLuhana tvrdí, že internet mení čítacie návyky: „Zmena formy média je tiež zmenou jeho obsahu“ (s. 143). Knihy sa na internete síce čítajú, ale ich čítanie je odlišné od čítania kníh v klasickej podobe. Carr sa odvoláva na rôzne výskumy a tvrdí, že ide o nový typ čítania, ktorý už nie je lineárny, ale skôr povrchový a prehľadový (s. 188). Pri skúmaní pohybu očí vedci dospeli k čítacej schéme, ktorá mala podobu písmena „F“, čo znamená rýchle čítanie (angl. fast). Mozog sa podľa Carra stáva na internete žonglérom, ktorý donekonečna preskakuje medzi rôznymi informáciami (s. 197). Multitasking na internete prináša roztrieštenosť mysle a oslabenie získavania vedomostí, kritického myslenia, predstavivosti a reflexie. To sú síce znepokojujúce závery, ale nedá sa s nimi nesúhlasiť.

V ôsmej kapitole autor skúma Google, ktorý sa stal najúspešnejším vyhľadávačom informácií na internete. Google je však podľa Carra nástrojom a biznisom vyrušovania (s. 216). Odvoláva sa pritom na Irene Auovú, ktorá hovorí: „Naším cieľom je dostať užívateľov rýchle dovnútra, a hneď zasa von.“ Carr sa taktiež zameriava na zakladateľov Googlu Leryho Paga a Sergeja Brina, ktorí medzi ľudskou a umelou inteligenciou nevidia rozdiel. Ich ambíciou je urobiť z Googlu dokonca vyhľadávač, ktorý by bol inteligentnejší ako ľudský intelekt. Carr však správne poznamenáva, že ide o pomýlené vízie, pričom sa odvoláva na Lewisa Mumforda, ktorý ešte v roku 1967 vyhlásil, že „žiadny počítač nemôže zo svojich vlastných zdrojov vytvoriť nový symbol“ (s. 243).

V ďalšej kapitole sa Carr zameriava na problém pamäti, ktorá používaním internetu slabne. Carr, ale aj mnohí ďalší odborníci, napríklad nemecký psychiater Manfred Spitzer (Spitzer 2014, 89), dávajú do súvislosti pozornosť a pamäť. Vychádzajú z overeného poznania, že čím sme nepozornejší a rozptýlenejší, tým je naša schopnosť niečo si zapamätáť slabšia. Carr jednoznačne tvrdí, že „web je technológiou zabúdania“ (s. 267).

V poslednej kapitole autor sumarizuje svoje myšlienky o vplyve internetu na naše kognitívne schopnosti. Knihu končí varovaním Martina Heideggera, aby sa myslenie založené na výpočtoch a technológiách nestalo jediným spôsobom nášho myslenia (s. 305).

Knihou Nicholasa Carra je mimoriadne aktuálna a prínosná, lebo poukazuje na kognitívne zmeny, ktoré súvisia s používaním internetu a ktoré nemusia byť vždy len pozitívne.

Preto knihu odporúčam do pozornosti nielen filozofom, ale aj všetkým tým, ktorí sa zaujímajú o nové médiá, osobitne o internet, a ich vplyv na naše kognitívne schopnosti, spoločnosť a kultúru vôbec.

Slavomír Gálik

Literatúra

ERIKSEN, T. H. (2009): *Tyranie okamžiku. Rychlý a pomalý čas v informačnom veku*. Brno: Doplněk.

GÁLIK, S. (2017): Influence of cyberspace on changes in contemporary education. *Communication Today*, 8 (1), April 2017.

GÁLIK, S., GÁLIKOVÁ TOLNAIOVÁ, S. (2015): Influence of the Internet on the Cognitive Abilities of Man. Phenomenological and Hermeneutical Approach. *Communication Today*, 6 (1), April 2015.

LOHISSE, J. (2003): *Komunikační systémy. Socioantropologický pohled*. Praha: Karolinum.

McLUHAN, M. (2011): *Jak rozumět médiím. Extenze člověka*. Brno: Jota.

SPITZER, M. (2014): *Digitální demence. Jak připravujeme sami sebe a naše děti o rozum*. Brno: Host.

Slavomír Gálik
Katedra masmediálnej komunikácie
FMK UCM v Trnave
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovenská republika
e-mail: s_galik@yahoo.com

ETELA FARKAŠOVÁ:

Paralely a prieniky

Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2015, 295 s. Ilustrácie K. Fuliarová.

Filozofie dnes predstavuje složitý a členitý myšlenkový komplex. Cesty k filozofii jsou pro mnohé příliš neschůdné, a proto je třeba přivítat každou práci, která je schopna oslovit širší okruh čtenářů, než jsou jenom profesionální filozofové. Významná slovenská filozofka, básnířka a prozaička, překladatelka a publicistka Etela Farkašová, autorka řady esejistických prací (Etudy o bolesti a jiné eseje, Uvidieť hudbu a jiné eseje, Čas na ticho, Vrstvenie času) se v knize *Paralely a prieniky* představuje opět jako vynikající esejistka. Knížka je rozdělena do dvou oddílů – Kontexty globalizácie a Filozofické aspekty literatúry / literárne aspekty filozofie. Připomeňme si klíčová témata těchto esejistických úvah Etely Farkašové.